

TOMAS AKVINIETIS

APIE ATSKIRTĄSIAS SUBSTANCIJAS

On Separate Substances

ĮVADAS Į TOMO AKVINIEČIO ANGELOLOGIJĄ. TREČIOJI DALIS

Jeigu pirmojoje traktato *Apie atskirtąsias substancijas* dalyje (1–4 skyriai)¹ Tomas Akvinietis, žvelgdamas pro savo teorijos prizmę, nagrinėja senovės graikų filosofijos *raidą* nuo Talio iki Platono ir Aristotelio, o antroje dalyje (5–8 skyriai)² kritikuoja žydų-arabų filosofo Avicebrono požiūrį į paprastųjų substancijų (kurias, Akvinietis vadina angelais) *sandarą*, tai trečiąją traktato dalį (9–11 skyriai), kurios vertimą pateikiame šiame žurnalo numeryje, skiria klaidingų požiūrių į tų substancijų *kilmę* kritikai. Šioje dalyje itin išryškėja tai, ką tomistai vadina Akviniečio esaties metafizika. Manau, kad tai – vienas pačių svarbiausių jos aspektų. Todėl dabar siūlau įdėmiau į jį pažvelgti. Pradėkime nuo dviejų, tos traktato dalies pradžioje suformuluotų teiginių: 1. „*dvasinės substancijos visiškai neturi savo esaties (buvimo) priežasties*“; 2. „*dvasinės substancijos apskritai nėra sukurtos*“.

Jais Akvinietis išsako požiūrį, kurį ketina paneigti. Abiejų teiginių subjektas identiškas – dvasinės substancijos, kurias tikintieji krikščionys vadina angelais. Tačiau predikatai – skirtingi: pirmasis reiškia *esaties priežasties nebuvimą*, antrasis – *sukurtumo neigimą*. Ar apie subjektą jie sako tą patį, ar skirtingus dalykus? Norėdami sužinoti atsakymą, atsiverskime *Teologijos sumą*, kurioje rašoma: „Neįmanoma, kad daikto esaties priežastis būtų tik jo esmės pradai, nes joks daiktas, turintis savo esaties priežastį, nėra tiek pakankamas, kad būtų savo paties esaties priežastis. Todėl būtina, kad tas daiktas, kurio esatis skiriasi nuo esmės, turėtų esatį, kurios priežastis yra kitas daiktas. Bet to paties negalime pasakyti apie Dievą, nes teigiame, kad Dievas yra pirmoji veikiančioji priežastis. Todėl neįmanoma, kad Dievo esmė būtų viena, o esatis – kita.“³ Ir dar: „Tik Dievas yra savo paties esatis: visuose kituose daikto esmė skiriasi nuo jo esaties... Todėl akivaizdu, kad tik Dievas yra esantis savo esme, o visi kiti yra esantys dalyvavimu. <...> Todėl būtina, kad angelai būtų Dievo sukurti.“⁴

Abejonių nelieka: būti sukurtam – tai turėti išorinę esaties priežastį. Vadinasi, pirmojo teiginio predikatas tėra antrojo teiginio predikato analitinė išraiška. Prie jos sugrįšime vėliau, o dabar, prisiminę

| Dail. Beato Angelico

RAKTAŽODŽIAI: angelologija, Angeliškasis Daktaras, scholastika, Platonas, Aristotelis, angelas sargas.

KEY WORDS: angelology, Angelic Doctor, scholastics, Plato, Aristotle, custodian angel.

tai, kad antroje dalyje traktato Akvinietis jau atmetė Avicbrono ir Bonaventūro siūlymą angelus laikyti materialiomis esybėmis, paklauskime, kaip tokios esybės galėjo būti sukurtos? Mat tiek gamtos reiškiniių *stebėjimas*, tiek gamybinė *praktika* rodo, kad visa, kas sukuriama, pagaminama arba atsiranda, iš ko nors atsiranda. Šią patirtį antikos filosofai apibendrino neigiančiu teiginiu *ex nihilo nihil fit* (iš nieko niekas neatsiranda), kurį išskėlė į principo lygmenį. Tai, iš ko kas nors padaroma, arba sukuriama, paprastai jie pavadino materija. Todėl minėtą filosofijos principą galime išsakyti teigiančiu teiginiu *ex materia omnia fit*, iš materijos viskas atsiranda. Pastaroji filosofinio principo formuluotė aiškiau negu pirmoji sako, kad nematerialūs objektai, o būtent tokie yra angelai, negali atsirasti. Tad arba jų apskirtai nėra, arba jie niekada neatsirado, bet visada buvo. Abi šias logines galimybes Akvinietis neigia. Jis įsitikinęs, kad angelai tikrai yra, ir kad jie buvo sukurti.

Tokių įsitikinimų Akvinietis grindžia metafizinėmis Platono ir Aristotelio spekuliacijomis apie būknes substancijas, Biblijos pasakojimais apie geruosius ir piktuosius angelus, Dionisijo Pseudoariopagito angelologija ir Bažnyčios Tėvų pasisakymais. Kitaip tariant, jo įsitikinimas angelų egzistavimu ir sukurtumu pagrįstas trijų šaltinių – metafizikos, Šv. Rašto ir teologijos – autoritetu. Tačiau graikų metafizika kalba ne apie angelus, o tik apie nematerialias substancijas. Maža to, ne visi krikščionių teologai sutinka, kad tos graikų substancijos yra kitas krikščionybės angelų pavadinimas. Todėl iš karto galima suabejoti pačiu angelų buvimu: ar jie egzistuoja objektyviai, ar tik kaip gražus pramanas? Iškilus tokiai abejonai Apreiškimu tikintis žmogus pirmiausia atsivers Bibliją ir joje ieškos liudijimo, galinčio tą abejonę išsklaidyti.

Garsus XX a. prancūzų filosofas Etiennas Gilsonas tokį liudijimą atrado ir pateikė traktate *Le Thomisme*: „Angelų, t.y. visiškai bekūnių kūriniių tvarkos egzistavimas, yra Šv. Raštu patvirtintas:

Qui facis Angelos tuos spiritus;

ir niekas labiau nepatenkina proto negu šis teiginys... „⁴⁵ Jeigu patikėtume Gilsonu, tai ši lotyniškai pautuota *Psalmii* eilutė yra pats geriausias, jokių abejoniių nepaliekantis įrodymas, kad angelai tikrai egzistuoja. Bet kodėl jis ją cituoja lotyniškai, o ne prancūziškai?

Todėl, kad prancūziškai ji sako ne tai, ką Gilsonas norėtų girdėti:

Tu prends les vents puor mesagers.

Vertimai į lietuvių kalbą sako tą patį:

Vėjus tu darai savo pasiuntinius (Ps 104, 4) (vertė J. Skvireckas);

Vėjus imi savo pasiuntiniais (vertė A. Rubšys).

Akivaizdu, kad *Psalmės* eilutė prancūzų ir lietuvių kalba liudija ne angelų, o tik vėjų buvimą, ir kad Dievas juos siuntinėja, kur nori.

Iš kitų Senojo Testamento knygų sužinome, kad ne tik vėjus Dievas daro savo pasiuntiniais. *Jonos knygoje* pasakojama, kad Viešpats pirmiausia pasiunčia Joną, kad pašauktų Ninevę į teismą (Jon 1, 2), vėliau – kirminą, kad pakastų moliūgą (Jon 4, 7), galiausiai – karštą rytų vėją, kad pakankintų Joną (Jon 4, 8). Taigi ir žmogus, ir kirminas, ir vėjas gali būti Dievo pasiuntinys. Vadinasi, remiantis šventuoju *Psalmės* eilutės autoritetu galime teigti du dalykus: 1. vėjai egzistuoja; 2. Viešpats juos kartais padaro savo pasiuntiniais.

Bet galbūt vertimai į prancūzų ir lietuvių kalbas – klaidingi? Galbūt teisingesnis yra Sinodinis Biblijos vertimas į rusų kalbą:

Ты творишь ангелами Твоими духов (Пс. 103, 4).

Kadangi čia kalbama ne apie vėjus ir pasiuntinius, o apie dvasias ir angelus, tai gal bent rusų kalba prabilusi *Psalmės* eilutė yra patikimas angelų buvimu liudijimas? Norint atsakyti į šį klausimą būtina išsiaiškinti, ką toje eilutėje reiškia žodis *ангел*.

Garsiajame V. I. Dalio žodyne žodis angelas (neužsimenant apie jo graikišką kilmę) taip aiškina-
mas: „АНГЕЛ м. – существо духовное, одаренное разумом и волею“ – „Angelas yra protu ir
valia apdovanota dvasinė esybė.“ Jeigu šį apibrėžimą pritaikytume nagrinėjamai eilutei, tai turėtume
pripažinti, kad joje teigiama, jog Dievas dvasias daro angelais, suteikdamas joms protą ir valią. Bet
tokiu atveju turėtume pripažinti ir tai, kad egzistuoja proto ir valios neturinčios dvasios, tačiau krikščio-
nių religijoje tokios esybės nežinomos. Todėl apibrėžimą privalome atmesti ir tarti, kad žodis „ангел“
čia pavartotas pirmine, iš graikų kalbos perimta reikšme – pasiuntinys.

Kadangi žodis „angelas“ yra graikų kalbos pasiuntinys į lotynų ir kitas kalbas, kurios jį siuntinėja
Dievo siuntinėjamoms dvasioms žymėti, tai rusiškas vertimo variantas tikrai patenkintų Gilsono protą,
minėtoje *Psalmės* eiluteje ieškančią angelų buvimo liudijimo. Bet to paties negalime pasakyti apie jos
vertimą į anglų, lenkų ir vokiečių kalbas:

who makest the winds thy Messenger;
Jako swych posłów używasz wichry;
– der du machst Winde zu dainen Boten;

nebent priimtume prielaidą, kad ir Jona, ir kirminas, ir karštas rytų vėjas yra angelai. Kadangi Jona buvo
Dievo pranašas, beveik angelas, tai jį paskelbti angelu nebūtų labai sunku. Daug sunkiau kirminą pa-
skelbti angelu, tačiau, naudojantis Pseudodionisijo, Augustino ir Akviniečio instrukcijomis, tai padaryti
įmanoma⁶. Kaip tai įmanoma, pamatysime pažvelgę į Biblijoje apreiškštą angelų sukurtumo liudijimą.

Jeigu Dievas tikrai sukūrė angelus, tai apie tai galėjo pasakyti *Pradžios knygos* pasakojime apie pa-
saulio sukūrimą. Deja, tame pasakojime angelai visiškai neminimi, nebent kaip užuominą į juos per-
skaitytume Kūrėjo raginimą: „*Padarykime žmogų pagal mūsų paveikslą ir panašumą...*“ (Pr 1, 26). Bet
tai būtų tik spėjimas, nes tie žodžiai galėjo būti skirti pačiam sau: pavyzdžiui, vienas Trejybės asmuo
kreipėsi į kitus du.

Faktas, kad angelai nepaminėti *Pradžios knygos* pradžioje, teologams kelia didžiulių keblumų. Tuo
galima įsitikinti pažvelgus kaip tai komentuoja Augustinas ir Akvinietis. Pirmasis traktato *Apie Dievo*
valstybę vienuoliktos knygos devintajame skyriuje rašo: „Kai Šv. Raštas kalba apie pasaulio sukūrimą,
jis aiškiai nesako nei apie tai, ar jie sukurti, nei apie tai, kokia tvarka sukurti. Bet jeigu jie kaip nors
paminėti, tai numanomi dangaus vardu teiginyje: *Pradžioje Dievas sukūrė dangų ir žemę*; arba veikiau
– šviesos vardu. Kad tikrai paminėti, sprendžiu iš to, jog parašyta, kad septintą dieną Dievas ilsėjosi
nuo visų savo darbų, kuriuos buvo atlikęs, o knyga pradedama žodžiais: *Pradžioje Dievas sukūrė dan-
gų ir žemę*“⁷. Suprask, sukurdamas dangų arba šviesą Dievas sukūrė angelus. Bet tai, kad savo sukurtą
šviesą Dievas pavadino tik diena, o ne diena ir angelais, skatina abejoti Augustino pasiūlyto minties
posūkio teisingumu.

Tačiau Akvinietis Augustino aiškinimą ne tik priima, bet ir išplėtoja. *Teologijos sumoje* išdėstęs ar-
gumentą – „Apie tuos dalykus, kuriuos Dievas sukūrė, kalbama *Pradžios knygos* pradžioje. Tačiau apie
angelus ten nieko nesakoma. Vadinasi, angelai nėra Dievo sukurti“⁸ – ir jį paneigęs Augustino prielai-
da, kad pasakymą – „sukūrė dangų arba šviesą“ – reikia suprasti ir kaip pasakymą – „sukūrė angelus“,
aiškina: „Reikėjo arba angelų visiškai neminėti, arba juos pažymėti kūniškų daiktų vardais, nes Mozė
kalbėjo grubiems, neišprususiems žmonėms, kurie niekaip nebūtų galėję suprasti bekūnės prigimties; ir
jeigu jiems būtų atskleista, kad kažkas egzistuoja virš visos kūniškos prigimties, tai šitai juos būtų pa-
skatinę stabmeldystei, į kurią buvo labai linkę, ir nuo kurios Mozė juos siekė atpratinti.“⁹ Girdint tokį
aiškinimą, kyla klausimas, kas nuslėpė angelų kūrimo epizodą: Dievas, kuris „diktavo“ Mozei, ar Mo-
zė, kuris rašė taip, kad žydus atpratintų nuo stabmeldystės? Kad ir kaip ten būtų, krikščionių teologams
atiteko tikrai sunki užduotis – tikintiesiems atskleisti paslėptą tiesą apie angelus kaip Dievo kūrinus,
nes Šv. Rašto liudijimai apie juos labai migloti.

Kaip jau įsitikinome, teiginį, kad angelai buvo sukurti (arba kad jie turi savo esaties priežastį), pri-
pažinti teisingu trukdo filosofijos principas *ex nihilo nihil fit*. Norint jo nepažeisti, būtina arba pripažinti

ti, kad angelai yra materialios esybės (Avicbronas, Bonaventūras), arba kad jie nesukurti (Aristotelis). Tačiau Akviniečiui reikėjo, kad jie būtų ir nematerialūs, ir sukurti. Todėl principą *ex nihilo nihil fit*, jis papildė priešingu – *ex nihilo omnia fit*, iš nieko atsiranda viskas. Pirmąjį jis paliko galioti gamtos ir gamybos procesams, o antrąjį priskyrė dieviškosios kūrybos aktui.

Traktate *Apie atskirtąsias substancijas* skaitome, kad „virš to atsiradimo būdo, kuriuo kas nors atsiranda dėl to, kad forma ateina į materiją, reikia mąstyti kitą daiktų atsiradimo būdą, kuriuo pirmasis esinys, būdamas savo paties esatimi, visai daiktų visatai paskirsto esatį.“¹⁰ Būtent tokiu būdu angelai atsiranda (sukuriami) dieviškajame visatos kūrimo akte. Tuo žaibišku, jokios laiko trukmės neturinčiu aktu sukuriamas ir angelų, ir kūnų pasaulis. Akvinietis priverstas neigti akto trukmę, nes laikas yra judėjimo matas, o judėjimas yra materijos kaita. Materiją transformuojančią veiklą Akvinietis atsisako vadinti kūryba. Pasak jo, kūryba tiksliaja prasme – tai darymas iš nieko, todėl vien Dievas vertas Kūrėjo vardo. Bet jeigu kūryba yra momentinis aktas, tai ne tik angelų, bet ir kūnų pasaulis turėjo būti padarytas akimirksniu, o tai nedera su Biblijos pasakojimu apie šešias kūrimo dienas.

Kūrybos samprata Akviniečio metafizikoje ir teologijoje – prieštaringa. *Teologijos sumoje* jos prieštarumas labiausiai akivaizdus: „Atsakau, kad būtina svarstyti ne tik kokio nors pavienio esinio emanaciją iš kokio nors pavienio esinio, bet ir visos esaties emanaciją iš visuotinės priežasties, kuri yra Dievas. Būtent tą emanaciją žymime vardu *kūrimas*. O tai, kas atsiranda iš pavienės emanacijos, nėra pirmiau už [visuotinę] emanaciją: pvz., jeigu daromas žmogus, tai pirmiau žmogaus nebuvo, ir žmogus padaromas iš nežmogaus, o baltas iš nebalto. Todėl svarstant visos esaties emanaciją iš pirmojo prado neįmanoma mąstyti jokio pirmiau už tą emanaciją esančio esinio. Juk *niekas* yra tas pats, kas joks esinys. Vadinasi, kaip žmogaus darymas yra iš nesančiojo, kuris yra nežmogus, taip kūrimas, kuris yra visos esaties emanacija, yra iš nesančiojo, kuris yra niekas.“

Kaip teiginį, kad *kūrimas* yra visos esaties emanacija iš *nieko* suderinti su anksčiau išsakytu teiginiu, kad *kūrimas* yra visos esaties emanacija iš pirmosios priežasties, kuri yra Dievas? Kaip įsivaizduoti ištekingumą, išsiliejimą, išspinduliuvimą iš nieko? Juk išsilieja vien tai, ko per daug. Iš nieko niekas neišsilieja. Neoplatoniška emanacijos sąvoka nesileidžia interpretuojama kaip kūrimas iš nieko: ji visada rodo į tikrąjį savo šaltinį, į Vienį. Galbūt todėl vėliau rašytame traktate *Apie atskirtąsias substancijas* emanacijos termino vengia, kalba apie įtekėjimą (*influentia*) ir tik vieną kartą prasitaria, kad įtekėjimas yra emanacija¹¹.

Tačiau emanacijos (ištekėjimo) pakeitimas įtekėjimu keičia tik žiūros tašką: pirmasis žodis suponuoja tą, iš kurio kas nors išteka, antrasis – tą, į kurį kas nors įteka, bet judėjimo ir kaitos būtinybės nepanaikina, nes nei pirmo, nei antro negali būti be tekėjimo.

Kur atsiranda (sukuriami) angelai? Ištaškoje? Tėkmėje? Ar įtaškoje? Norint atsakyti į šiuos klausimus reikia žinoti iš kur, kokia kryptimi tekama ir į ką įtekama. Aptartoje akvinietiškoje kūrybos sampratoje alternatyva tokia: arba iš Dievo, arba iš nieko. Jeigu iš nieko, tai angelas yra niekas, o jeigu jis yra kažkas, tai išteka iš Dievo, tiksliau, Dievas jį pagimdo. Bet Dievas negalėjo būti nėščias angelu. Juk pasakyta, kad jis absoliučiai paprastas unikalus esinys, kurio esatis sutampa su esme ir kuris emanuoja visos kūrinijos esatį. Vadinasi, angelus pagimdė tėkmė. Bet ir šią prielaidą turime atmesti, nes Akvinietis emanacijai neigia bet kokį judėjimą. Todėl vienintelė galima angelo gimimo vieta yra Dievo emanuojamos esaties įtakos vieta. Tačiau į ką toji esatis galėtų įtekėti? Vienintelis logiškas atsakymas – į tą, kas nėra esatis, kitaip tariant, į nieką. Vadinasi, kai tam tikra Dievo emanuojama esaties dalelė niekur netekėdama įteka į nieką, gimsta angelas.

Literatūra ir nuorodos

¹ Žr. *Logos* Nr. 53, 2007, p. 94–103.

² Žr. *Logos* Nr. 54, 2008, p. 108–120.

³ S. Thomae Aquinatis. *Summa Theologiae* I. –

Madrid: La Editorial Catolica, 1955, [q. 3, a. 4 in c.], p. 24.

⁴ Ten pat, [q. 61, a.1 in c.], p. 439.

⁵ Etienne Gilson. *Le Thomisme*. – Paris: Librairie Philosophique J. Vrin, 1927, p. 153–154.

⁶ Žr. S. Thomae Aquinatis. *Summa theologiae* I, [q. 61, a.1 ad 1.], p. 439.

⁷ Блаженный Августин. *О граде Божием*. – Москва: АСТ, 2000, с. 523.

⁸ S. Thomae Aquinatis. *Summa theologiae* I, [q. 61, a.1 arg 1.], p. 438.

⁹ Ten pat, [q.61 a.1 ad 1.], p. 439. Tą patį aiškinimą Akviniėtis pakartoja nagrinėjamo traktato pabaigoje.

¹⁰ Žr. *Logos* 55, 2008. *Apie atskirtąsias substancijas*, IX [90].

¹¹ Žr. ten pat, IX, [97].

Gintautas VYŠNIAUSKAS
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

IX SKYRIUS

APIE NUOMONĘ TŲ, KURIE SAKO, KAD DVASINĖS SUBSTANCIJOS NĖRA SUKURTOS

- [83] Išnagrinėtas [Avicebrono] požiūris į dvasinių substancijų sandarą skiriasi nuo Platono ir Aristotelio požiūrio, nes neigia tų substancijų nematerialumo paprastumą¹. Tačiau tie, kurie, kalbėdami apie dvasinių substancijų atsiradimo būdą, neigia jų kilmę iš pirmojo ir aukščiausiojo kūrėjo, irgi nuo tiesos nutolsta. Šiuo atžvilgiu žmonės klysta trejopai. Mat kai kurie teigia, kad dvasinės substancijos visiškai neturi savo esaties (buvimo) priežasties²; kiti sako, kad, nors turi esaties priežastį, ne visos atsiranda tiesiogiai iš aukščiausiojo pirmojo prado, bet eilės tvarka žemesniosios gauna savo esaties pradžią iš aukštesniųjų; o treči išpažįsta, kad visų tų substancijų esatis kyla iš pirmojo prado, tačiau apie kitas joms priskiriamas savybes: gyvybę, mąstymą ir pan., sako, kad aukštesniosios substancijos yra tų savybių priežastys žemesniosios substancijose.
- [84] Pirmieji mano, kad dvasinės substancijos apskritai nėra sukurtos³. Tokią nuomonę jie susikuria stebėdami dalykus, kurių viena iš priežasčių yra materija, ir ją grindžia filosofams bendra fizikine supozicija, kad iš nieko, niekas neatsiranda⁴. Tačiau atrodo, kad atsiranda tik tas, kuris turi savo esaties priežastį. Vadinasi, kiekvienas, kuris turi savo esaties priežastį, turi atsirasti iš kito. Bet tai, iš ko kas nors atsiranda, yra materija. Tad jeigu dvasinės substancijos neturi materijos, tai atrodo, jog būtina daryti išvadą, kad jos neturi jokios savo buvimo priežasties.
- [85] Toliau. Rastis – tai būti judinamam arba būti keičiamam. Tačiau kiekvienam judėjimui arba kitimui būtina, kad būtų koks nors subjektas, nes judėjimas yra galimybėje egzistuojančiojo aktas⁵, todėl anksčiau už kiekvieną atsirandantį turi būti koks nors subjektas. Vadinasi, dvasinės substancijos, jeigu jos yra nematerialios, negali būti sukurtos⁶.
- [86] Dar. Bet kuriame daryme pasiekus galutinę padarinio esaties ribą, nebelineka nieko, ką su juo reikėtų daryti, kaip atlikus galutinį judinimą, nebelineka nieko, dėl ko reikėtų judinti. Tačiau matome, jog tie, kurie atsiranda, užbaigtu

darymu padarytais vadinami tada, kai gauna formą, nes forma yra radimosi riba. Todėl turintis formą netampa esančiu, nes savo forma jis jau yra esantis. Vadinasi, jei kas nors pats savaime yra forma, tai jis netampa esančiu. O dvasinės substancijos yra tam tikros subsistuojančios formos⁷, kaip tai akivaizdu dėl to, kas jau pasakyta⁸. Vadinasi, dvasinės substancijos neturi savo esaties priežasties taip, tarsi kas nors kitas jas būtų padaręs.

- [87] Be to, tą išvadą kas nors gali įrodinėti, remdamasis požiūriu Aristotelio ir Platono, kurie teigė, kad šios substancijos yra amžinos⁹. Mat nė vienas amžinai esantis nėra padarytas, nes kiekvienas esantis atsiranda iš nesančio, panašiai kaip baltas iš nebalto. Todėl atrodo, kad to, kuris atsirado, anksčiau nebuvo. Vadinasi, reikia daryti išvadą, kad jeigu dvasinės substancijos yra amžinos, tai jos nėra padarytos ir neturi savo esaties prado ir priežasties.
- [88] Bet jeigu kas nors įdėmiau pasvarstytų, tai suprastų, kad šis požiūris ir tas, kuris dvasinėms substancijoms priskiria materiją, išauga iš tos pačios šaknies. Mat kaip ir jau išsakyta požiūris išauga iš prielaidos, kad dvasinės substancijos yra tos pačios prigimties kaip materialios, jslėmis suvokiamos, vaizduotės ribų nepranokstančios substancijos¹⁰; taip ir pastarasis, atrodo, išauga iš to, kad intelektas nesugeba aukščiau pakilti, kad pamatytų kitą priežasties veikimo būdą, o ne tik tą, kuris tinka materialiams daiktams.
- [89] Kadangi žmogaus protas, tirdamas daiktų šaltinį, lėtai judėjo į priekį, tai pradžioje žmonės manė, kad tik išorinė kaita yra tikrasis daiktų radimosi šaltinis. (Sakau, kad išorinį šaltinį turi tie, kurie atsiranda dėl atsitiktinių pakitimų¹¹.) Mat pirmieji filosofavę apie prigimtį teigė, kad daiktų atsiradimas yra ne kas nors kita, o tokia kaita, kurioje daiktų substancija, t.y. materija yra jokios priežasties neturintis pradus. Jie taip teigė, nes savo mąstymu nesugebėjo pakilti virš substancijos ir akcencijos perskyros. O kiti, tirdami pačių substancijų kilmę, truputį toliau pasistūmėjo ir teigė, kad kai kurios substancijos turi savo esaties priežastį. Bet kadangi jų protas negebėjo mąstyti nieko kito, išskyrus kūnus, tai tas kūniškas substancijas išskaidė į tam tikrus pradus, tačiau tie pradai buvo kūniški, ir teigė, kad dėl tam tikrų kūnų susitelkimo atsiranda kiti kūnai, tarsi telkiamasis ir išsiskyrimas būtų vienintelė daiktų radimosi priežastis¹². Vėlesnieji filosofai žengė dar toliau ir juntamas substancijas išskaidė į esmines dalis – materiją bei formą – ir teigė, kad gamtoje daiktai atsiranda dėl tam tikros kaitos, kurioje materija pajungiamą vis kitoms formoms¹³.
- [90] Tačiau, pasak Platono ir Aristotelio, būtina pripažinti, kad greta šio atsiradimo būdo yra kitas – aukštesnis¹⁴. Kadangi pirmasis pradus būtinai privalo būti pats paprasčiausias, tai būtina, kad jis būtų ne dalyvavimo esatyje būdu, o būtų kaip pati egzistuojanti esatis. Ir kadangi, kaip jau nustatyta, subsistuojanti esatis¹⁵ gali būti tik viena, tai būtina, kad visi kiti žemiau jos esantys esiniai, esatyje būtų tik kaip dalyvaujantys. Todėl kiekvieną iš jų dera skaidyti tam tikru bendru

- skaidymu, kuriuo intelektas jį išskaidytų į tai, kas jis yra, ir į jo esatį¹⁶. Todėl virš to atsiradimo būdo, kuriuo kas nors atsiranda dėl to, kad forma ateina į materiją, reikia mąstyti kitą daiktų atsiradimo būdą, kuriuo pirmasis esinys, būdamas savo paties esatimi, visai daiktų visatai paskirsto esatį.
- [91] Be to, kiekvienai priežasčių tvarkai būtina, kad bendroji priežastis egzistuotų anksčiau už atskirą, nes atskiros priežastys veikia tik bendrųjų priežasčių galia. Tačiau akivaizdu, kad kiekviena judėjimu ką nors daranti priežastis yra atskira priežastis, nes turi atskirą padarinį: juk kiekvienas judėjimas yra iš šios konkrečios vietos į tą konkrečią vietą ir kiekvienas pakeitimas yra tam tikro judinimo tikslas. Todėl virš to atsiradimo būdo, kuriuo kas nors atsiranda dėl keitimo arba judinimo, turi būti koks nors kitas daiktų atsiradimo arba kilmės būdas, kuriuo jie be jokios kaitos arba judėjimo atsirastų dėl esaties įtakos¹⁷.
- [92] Taip pat būtina tą, kuris yra atsitiktinai, redukuoti¹⁸ į tą, kuris yra savaime. Kiekvienas, kuris atsiranda per kaitą ir judėjimą, atsiranda kaip tas ar anas savaime esantis, tačiau, mąstant apskritai, toks esinys atsiranda atsitiktinai, nes jis atsiranda ne iš bet kurio nesančio, o iš tam tikro nesančio¹⁹. Pasinaudojant Aristotelio pavyzdžiu galima sakyti kad, jeigu šuo atsirastų iš arkliai, tai šuo atsirastų substancialiai, bet gyvūnas atsirastų ne substancialiai, o atsitiktinai, nes gyvūnas yra iš anksto²⁰. Todėl reikia tirti tam tikrą daiktų šaltinį, kuris, pranokdamas bet kokią kaitą ir judėjimą, daiktams savaime teikia bendrą esatį.
- [93] Dar. Jeigu kas nors tirtų daiktų tvarką, tai visada atrastų tą, kuris yra didžiausia esaties priežastis visų tų, kurie yra žemiau jos, kaip ugnis, kuri yra visų karščiausia, yra kitų, iš elementų sudarytų kūnų karštumo priežastis. O pirmasis pradai, kurį vadiname Dievu, yra labiausiai esantis: juk daiktų tvarkoje negalima eiti į begalybę, bet reikia pasiekti ką nors aukščiausią, kuriam geriau būti vienam, negu daugumoje. Tačiau būtina, kad visatoje būtų geriau, nes visata priklauso nuo gerumo esmės. Todėl būtina, kad pirmasis esantysis būtų visų esinių esaties priežastis²¹.
- [94] Matant šiuos dalykus, lengva paneigti pateiktus argumentus. Mat senieji gamtos filosofai kaip principą priėmė prielaidą, kad iš nieko niekas neatsiranda, nes gebėjo pažinti tik tą radimosi būdą, kuris vyksta per kaitą arba judėjimą.
- [95] Šiuo radimosi būdu remiasi ir antrasis argumentas. Mat tuose, kurie atsiranda per kaitą ir judėjimą, iš anksto suponuojamas radimosi subjektas, bet aukščiausias atsiradimo būdas, kuris įvyksta per buvimo įtekėjimą, jokio iš anksto esančio subjekto suponavimo nereikalauja, nes pats subjektas atsiranda tame radimosi būde, kuris yra subjekto dalyvavimas esatyje dėl aukštesniojo esinio įtakos.
- [96] Panašiai ir trečiasis argumentas grindžiamas tuo pačiu atsiradimo būdu, kuris vyksta per kaitą ir judėjimą. Juk atsiradus formai, visas judėjimas sustoja. Tačiau reikia suprasti, kad per formą atsiradęs daiktas savo esatimi dalyvauja visuotiniame esaties prade. Juk tam tikrų formų veikiančiosios priežastys

yra esaties priežastys tik tiek, kiek jos veikia pirmojo ir visuotinio esaties prado galia.

- [97] Ketvirtas argumentas irgi grindžiamas tuo, kad dėl kaitos arba judėjimo atsirandantys esiniai atsiranda taip, kad pirmiau jų nėra, o vėliau jie esti, nes jų esatis yra kaitos arba judėjimo riba²². Tačiau tuos, kurie atsiranda ne dėl kaitos arba judėjimo, o dėl paprastos emanacijos arba įtakos, galima mąstyti kaip tokius, kurie visada buvo. Mat pašalinus kaitą arba judėjimą, įtakos prado veikime nelieka pirmesniojo ir paskesniojo sekos. Todėl būtina, kad padarinys, kurio priežastis yra įtaka, su įtekančia priežastimi būtų susijęs taip, kaip tie daiktai, kurie atsiranda dėl judėjimo, yra susiję su judėjimu egzistuojančio veikimo priežastimi jos veikimo riboje. Tačiau tada padarinys jau yra. Todėl būtina, kad tie padariniai, kurie atsiranda ne dėl judėjimo, atsirastų kartu su veikiančiosios priežasties įtaka²³. Bet jeigu įtekančiojo veikimas vyksta be judėjimo, tai veikiančiajam neatsitinka taip, kad vėliau jis galėtų daryti tai, ko anksčiau negalėjo, nes tai būtų tam tikra kaita. Vadinasi, įtakodamas jis gali amžinai veikti, todėl ir jo padarinys gali būti mąstomas kaip amžinai buvęs²⁴.
- [98] Net kūniški dalykai iš dalies tai parodo. Juk šviečiantis kūnas orą padaro šviesų, jokių kitų pakitimų į jį neįnešdamas. Tad jeigu šviečiantis kūnas ore būtų visada, tai oras visada iš jo turėtų šviesą. Bet dar aiškiau tai parodo mąstomi dalykai, nes jie labiau nutolę nuo judėjimo. Mat principų teisingumas yra visada teisingų išvadų teisingumo priežastis, nes *Metafizikos* penktoje knygoje ir *Fizikos* aštuntoje knygoje Aristotelis rašo, kad yra tam tikri būtini dalykai, kurie turi savo būtinumo priežastį²⁵. Todėl nedera manyti, kad Platonas ir Aristotelis, teigdami nematerialiąsias substancijas ir dangaus kūnus amžinai buvus, paneigė jų esaties priežastį. Juk nuo katalikų tikėjimo jie nutolo ne tuo, kad būtų neigę, jog tie dalykai yra sukurti, bet tuo, kad teigė juos amžinai buvus, nes katalikai tiki priešingai²⁶.
- [99] Nors jie be jokio judėjimo atsirado iš nejudančio prado, nebūtina, kad jų esatis būtų amžina. Juk kiekvieno padarinio atsiradimo būdas atitinka jį darančio veiksnio esaties būdą. O pirmojo prado esatis yra jo mąstymas ir valia. Todėl daiktų visata iš pirmojo prado atsiranda kaip iš to, kuris mąsto ir nori²⁷. Tačiau mąstančiam ir norinčiam nebūtina ką nors daryti toki, koks jis pats yra²⁸, nes jis gali daryti taip, kaip nori ir mąsto. Ir kadangi pirmojo mąstančiojo intelektas apima visus esaties būdus ir visus kiekybės bei trukmės išmatavimus, tai jis daiktams suteikia ne tą esaties būdą, kuriuo pats egzistuoja, bet kūnus apriboja apibrėžtais išmatavimais, nes jo galioje, lygiai kaip ir intelektualėje, yra visi išmatavimai. Todėl daiktams jis suteikia tokią trukmės išmatavimą, kokį nori, o ne toki, kokį pats turi.
- [100] Kūnai yra kiekybiškai apriboti apibrėžtais išmatavimais ne todėl, kad tie išmatavimai būtų pirmojo prado veikimo ribos, o todėl, kad priežasties mąstymas savo padariniams nustato tokius išmatavimus, kokį nori. Atitinkamai

pirmasis veikiančysis pradus, arba dieviškasis mąstymas, daiktams skiria apibrėžtus trukmės išmatavimus ne todėl, kad jis pats būtų pavaldus trukmės sekai ir dabar norėtų arba darytų tai, ko anksčiau nenorėjo, o todėl, kad jo mąstymas apima visą daiktų trukmę ir iš savo amžinybės daiktams nustato tokį trukmės išmatavimą, kokio nori.

X SKYRIUS

PRIEŠ TUOS, KURIE TEIGIA, KAD NE VISOS
DVASINĖS SUBSTANCIJOS YRA TIESIOGIAI IŠ DIEVO

- [101] Kiti²⁹, atsižvelgdami į šiuos argumentus, pripažįsta, kad visi daiktai esatį gauna iš pirmojo, aukščiausiojo daiktų prado, kurį vadiname Dievu, bet gauna ne tiesiogiai, o pagal tam tikrą tvarką. Kadangi pirmasis daiktų pradus yra visiškai vienas ir paprastas, tai jie mano, kad iš jo gali atsirasti tik kas nors vienas, kuris yra paprastesnis ir labiau vientisas už visus kitus žemesnius daiktus, tačiau jo paprastumas neprilygsta pirmojo prado paprastumui, nes jis yra ne savo paties esatis, bet esatį turinti substancija, kurią jie vadina pirmąja inteligencija, iš kurios, jie sako, gali atsirasti daug kitų esinių. Kadangi pirmoji inteligencija siekia suprasti savo paprastą pirmąjį pradą, todėl, pasak jų, iš jos atsiranda antroji inteligencija. O suprasdama save kaip mąstančią, išveda į esatį pirmosios dangaus sferos sielą. O tiek, kiek ji save mąsto kaip tai, kame yra galimybė, iš jos kyla pirmasis kūnas. Šitaip jie apibūdina daiktų atsiradimo iki pat žemiausiųjų kūnų tvarką. Toks yra Avicenos požiūris, kuris, atrodo, yra išdėstytas *Knygoje apie priešastis*³⁰.
- [102] Tačiau net iš pirmo žvilgsnio matyti, kad šis požiūris yra atmestinas. Juk visumos gėris yra svarbesnis negu kurios nors atskiros prigimties gėris. Bet gėrio pagrindą paskiruose prigimties ir meno padariniuose sugriautų tas, kuris gėrio nepriskirtų veikiančiojo siekiui, nes gėrio ir tikslo samprata yra ta pati. Todėl Aristotelis atmetė senųjų fizikų nuomonę, kad ne prigimtis siekia gamtoje atsirandančių daiktų formų ir kitų gamtos gėrybių, bet kad jos atsiranda iš materijoje esančios būtinybės³¹. Todėl dar labiau atmestina nuomonė, kad visatos gėris atsiranda ne dėl visuotinio veiksnio siekio, o iš tam tikros daiktų tvarkoje esančios būtinybės³².
- [103] O jeigu visatos gėris, kuris susideda iš jos dalių įvairovės ir tvarkos, atsiranda iš pirmojo ir visuotinio veiksnio siekio, tai būtina, kad ta visatos dalių įvairovė ir tvarka iš anksto egzistuotų pirmojo prado mąstyme. Ir kadangi daiktai iš jo atsiranda kaip iš mąstančiojo prado, kuris veikia pagal mąstomas formas, tai nebūtina, kad iš pirmojo prado (net jeigu jis savo esmėje yra paprastas) atsirastų tik vienas [esantysis], ir kad iš pastarojo dėl jo sandaros ir galios atsirastų daugiau [esinių], o iš jų – dar daugiau. Juk tokia daiktų įvairo-

- vė ir tvarka būtų ne dėl pirmojo veiksnio siekio, o dėl tam tikros daiktuose esančios būtinybės.
- [104] Bet galima sakyti, kad daiktų įvairovė ir tvarka kyla iš pirmojo prado siekio, kuris nori sukurti ne tik pirmąjį padarinį, bet ir visą visatą, tačiau tokia tvarka: pats tiesiogiai sukuria pirmąjį esantįjį ir pasinaudodamas juo kaip priemone – visus kitus pagal eilę išveda į esatį.
- [105] Bet kadangi daiktų išvedimo [į esatį] būdas yra dvejopas: vienas per kaitą ir judėjimą, o kitas, kaip jau minėjome, be kaitos ir judėjimo, tai būtent iš to išvedimo, kuris vyksta per judėjimą, akivaizdžiai matome, jog atsitinka taip, kad iš pirmojo prado kiti daiktai atsiranda antrinems priežastims tarpininkaujant. Juk matome, kad ir augalai, ir gyvūnai išvedami į esatį aukštesniųjų priežasčių judėjimu, nukreiptu į pirmąjį pradą. Tačiau tame išvedimo būde, kuris yra ne per judėjimą, o per paprastą esaties įtekėjimą, neįmanoma, kad šitaip atsitiktų, nes tame išvedime, kuriuo išvedama į esatį, atsiranda ne tik toks savaimė esantis, bet, kaip jau minėta, atsiranda be išlygų savaimė esantis³³.
- [106] Bet padarinys savo priežastį turi atitikti taip, kad atskiras padarinys priklausytų atskirai priežastčiai, o visuotinis padarinys – visuotinei. Taigi kai dėl judėjimo kas nors tampa tokiu substanciniu esiniu, tada šis padarinys redukuojamas į atskirą priežastį, kuri judina į determinuotą formą, o kai substancinis esinys atsiranda be išlygų, o ne atsitiktinai, tada tokį padarinį reikia redukuoti į visuotinę esaties priežastį, kuri yra pirmasis pradas, arba Dievas. Todėl pirmasis pradas kai kuriuos daiktus gali išvesi į esatį judėjimu ir kaita, antrinems priežastims tarpininkaujant. Tačiau tas išvedimo būdas, kuriam judėjimo nereikia ir kuris vadinamas kūrimu, priklauso tik Dievui. Šiuo būdu [į esatį] gali būti išvedamos nematerialiosios substancijos ir tie [materialūs objektai], kurių kūnų materija negali egzistuoti anksčiau už jų formą, pavyzdžiui, dangaus kūnų, apie kuriuos sakoma, kad jie nėra galimybė kitoms formoms. Todėl reikia daryti išvadą, kad visos nematerialios substancijos ir dangaus kūnai, t.y. tie esiniai, kurie judėjimu negali būti išvesti į esatį, turi Dievą kaip savo esaties kūrėją. Vadinasi, tas iš jų, kuris yra pirmesnis, nėra paskesniųjų esaties priežastis.
- [107] Be to, kuo priežastis yra aukštesnė, tuo ji visuotinesnė ir jos galia didesnė. O visiems esiniams labiausiai bendra tai, kas juose atrandama pirmiausiai. Juk tai, kas vėliau atrandama, apriboja tai, kas pirmiau atrasta, nes tas, kuris daikte vėliau suprantamas, su ankstesniu lyginamas kaip aktas su galimybe. Tačiau aktas apriboja galimybę, todėl būtina, jog tai, kas kiekviename [esinyje] subsistuoja pirmiausiai, būtų aukščiausios galios padarinys, o kiek kas nors yra paskesnis, tiek redukuotinas į žemesniosios priežasties galią. Todėl tai, kas kiekviename [esinyje] subsistuoja pirmiausia, pavyzdžiui, kūnuose materija, o nematerialiose substancijose tai, kas [joms] dera, yra tiesioginis pirmosios visuotinai veikiančios galios padarinys. Todėl neįmanoma, kad ko-

kia nors antrinė priežastis ką nors išvestų [į esatį], nesant tam tikro aukštesniojo veiksnio padarinio. Vadinasi, joks veiksnys, išskyrus pirmąjį, į esatį neišveda viso daikto; nepadaro jokio nei savaime, nei atsitiktinai esančio esinio; kaip jau sakyta, jis nekuria.

- [108] Be to, kai kurių prigimčių arba formų priežastis yra dvejopa: viena – tokios prigimties arba formos esminė ir absoliuti priežastis, o kita – tos prigimties arba formos priežastis tame esančiame³⁴. Būtinybė jas vieną nuo kitos atskirti atsiskleidžia tiriant gimstančiųjų priežastis.

Juk kai gimdomas arklys, tai gimdantis arklys yra ta priežastis, kuri tame esinyje pradeda arklio prigimtį, tačiau pats savaime jis nėra arkliskosios prigimties priežastis, nes tas, kuris yra savaiminė kurios nors rūšinės prigimties priežastis, turi būti jos priežastis visuose tą rūšį turinčiuose esiniuose. Ir kadangi gimdantis arklys turi tos pačios rūšies prigimtį [kaip ir gimdomas arklys], tai išeitų, kad jis yra savęs paties priežastis, bet to negali būti. Todėl būtina, kad iš visų arklio prigimtyje dalyvaujančių [priežasčių] būtų kokia nors bendra visos rūšies priežastis. Būtent tokią priežastį platonikai mąstė esant atskirtą nuo materijos, panašiai kaip visų dirbtinių [daiktų] pradą yra ne materijoje egzistuojanti meninė forma. Tačiau, pasak Aristotelio, šią bendrą priežastį reikia tapatinti su kuriuo nors dangaus kūnu, todėl jis, tas dvi priežastis [vieną nuo kitos] atskirdamas teigė, kad žmogų gimdo žmogus ir saulė³⁵.

- [109] Bet jei kas nors yra priežastinguojamas³⁶ judėjimu, tai bendra prigimtis per materijai arba subjektui prisidedančią formą ateina į ką nors iš anksto esantį. Todėl priežastinguoti judėjimu gali tas, kuris toje prigimtyje dalyvauja, pavyzdžiui, žmogus yra žmogaus priežastis arba arklys – arklio, bet priežastinguojant be judėjimo, išvedama pati prigimtis, todėl ją būtina redukuoti į tai, kas yra savaiminė jos priežastis, o ne į ką nors, kas toje prigimtyje tik iš dalies dalyvauja. Juk toks išvedimas yra panašus į tą procesą arba priežastingumą, kuris atrandamas mąstomuose [dalykuose], kuriuose daikto prigimtis pati savaime priklauso tik nuo to, kas toje prigimtyje yra pirmausia: pavyzdžiui, šešto prigimtis ir sąvoka priklauso ne nuo trejeto arba dvejeto, o nuo pačios jo vienybės. Juk pagal pirmąją rūšies sąvoką šeši yra ne du kart trys, o tik šeši. Antraip viename daikte turėtų būti kelios substancijos. Todėl kai priežastis ko nors esatį priežastinguoja be judėjimo, tai jos priežastingumo negalima priskirti kuriam nors iš dalies esatyje dalyvaujančiam esiniui, bet reikia jį redukuoti į visuotinę, pirmąją esaties priežastį, būtent į Dievą, kuris yra pati esatis³⁷.

- [110] Be to, kuo kuri nors galimybė yra labiau nutolusi nuo akto, tuo didesnės galios reikia, norint ją redukuoti į aktą: juk ugniai reikia didesnės galios akmeniui ištirpdyti negu vaškui. Tačiau galimybės nebuvimas su kokia nors galimybe, kad ir kaip labai ji būtų nesutvarkyta ir aktui tolimesnis, lyginamas be jokio santykio, nes nesantis su esančiu nėra jokiam santykiu.

Todėl ta galia, kuri padarinį išveda ne iš kokios nors iš anksto egzistuojančios galimybės, begaliniai pranoksta aną galią, kuri padarinį išveda iš kokios nors, kad ir labai tolimos galimybės. Tačiau kitų priežasčių galia gali būti begalinė tik tam tikru atžvilgiu, o absoliučiai visos esaties atžvilgiu begalinės galios neturi niekas, išskyrus pirmąjį veiksnį, kuris, kaip jau sakyta, yra jo paties esatis ir todėl yra visais atžvilgiais begalinis. Vadinasi, tik pirmojo veiksnio galia gali išvesti padarinį, nesinaudodama jokia iš anksto esančia galimybe. Kaip tik toks turėtų būti be judėjimo atliekamas visų negeneruojamų ir neišardomų išvedimas [į esatį]. Vadinasi, jie visi yra Dievo išvesti. Todėl neįmanoma, kad nematerialiosios substancijos iš Dievo į esatį išeitų tokia tvarka, kurią minėtas požiūris priskyre.

VIENUOLIKTAS SKYRIUS

PRIEŠ PLATONIKUS, KURIE TEIGIA, JOG KAI KURIE ESMINIAI DVASINIŲ SUBSTANCIJŲ TOBULUMAI NĖRA TIESIOGIAI IŠ DIEVO

- [111] Šių argumentų paskatinti platonikai pripažino, kad Dievas yra visų nematerialiųjų substancijų ir apskritai visų egzistuojančiųjų tiesioginė esaties priežastis, juos išvedanti minėtu būdu, t.y. be kaitos arba judėjimo; tačiau kitiems dalyvavimams dieviškajame gerume nustatė tam tikrą priežastingumo tvarką minėtose substancijose³⁸. Kaip jau sakyta, abstrakčiuosius pradus pagal mąstomų dalykų sąvokų tvarką jie išdėstė šitaip: kadangi vienis ir esinys yra pačios bendriausios [sąvokos], pirmiausiai patenkančios į mąstymą, žemiau kurių yra gyvenimas, dar žemiau – mąstymas ir t.t., tai pirma ir aukščiausia iš atskirtųjų [substancijų] yra ta, kuri yra savaime esanti ir savaime viena, ir ji yra pirmasis pradas, kuris yra Dievas, apie kurį pasakyta, kad jis yra savo paties esatis. Žemiau Dievo jie teigė esant kitą atskirtąjį pradą – gyvenimą, o žemiau – dar kitą, būtent, mąstymą.
- [112] Tad jeigu yra kokia nors nemateriali mąstanti, gyvenanti ir esanti substancija, tai ji bus esanti dėl dalyvavimo pirmajame prade, kuris yra pati esatis; bus gyva dėl dalyvavimo kitame atskirtajame prade, kuris yra gyvenimas; bus mąstanti dėl dalyvavimo dar kitame atskirtajame prade, kuris yra pats mąstymas: tarsi žmogus būtų gyvūnas dėl dalyvavimo tame atskirtajame prade, kuris yra gyvūnas, o dvikojis – dėl dalyvavimo kitame prade, kuris yra dvikojystė³⁹.
- [113] Šis požiūris tam tikra prasme gali būti teisingas, bet negali būti teisingas be išlygų. Juk tiems, kurie atsitiktinai kam nors atitenka, niekas nedraudžia, kad tas iš jų, kuris yra pirmesnis, atsirastų iš kokios nors visuotinės priežasties; panašiai kaip gyvūnai ir augalai dalyvauja elementų šiltume ir šaltume,

o jų rūšiai būdingą apibrėžtą sandarą ir veikimo būdą gauna iš galios tos sėklos, iš kurios išauga. Ir jokių nepatogumų nekyla, jei kas nors dėl skirtingų pradų yra didelis ir baltas, arba karštas. Bet tai visiškai neįmanoma tiems dalykams, kurie priskiriami substancialiai. Nes visi, kurie kam nors substancialiai priskiriami, yra savaimė ir be išlygų viena. O vienas padarinys (jeigu vadovautis ta pačia prado samprata) neredukuotinas į daugelį pirmųjų pradų, nes padarinys negali būti paprastesnis už priežastį. Todėl Aristotelis prieštaravo platonikams argumentuodamas, kad jeigu atskirtuose praduose gyvūnas būtų viena, o dvikojis – kita, tai dvikojis gyvūnas nebūtų be išlygų vienas⁴⁰.

- [114] Jeigu nematerialiose substancijose kas nors viena būtų tai, kas yra esatis, kita, kas yra gyvenimas, ir dar kita, kas yra mąstymas, ir gyvenimas esatį, o mąstymas gyvenimą papildytų taip, kaip atsitiktinis požymis (akcidencija) papildė subjektą, o forma – materiją, tai išsakytas požiūris būtų pagrįstas. Juk matome, kad kas nors yra atsitiktinio požymio priežastis, kas nėra subjekto priežastis, ir kas nors yra substancinės formos priežastis, kas nėra materijos priežastis. Bet nematerialiose substancijose tai, kas yra jų esatis, yra jų gyvenimas. O gyvenimas jose yra ne kas nors kita kaip mąstymas. Todėl gyvenimą ir mąstymą jos turi ne iš ko nors kito kaip iš to, iš kurio turi esatį.
- [115] Tad jeigu visos nematerialios substancijos tiesiogiai iš Dievo turi tai, kad yra, tai tiesiogiai iš jo turi ir tai, kad yra gyvos ir mąstančios. O jeigu kas nors joms prisideda virš jų esmės, pavyzdžiui, mąstomos rūšys arba kas nors panašaus, tai tokiu atveju galima pritarti platonikų nuomonei, kad žemesniųjų nematerialių substancijų tvarka gaunama iš aukštesniųjų substancijų.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Pasakymas „nematerialumo paprastumas“ (lot. *immaterialitatis simplicitas*) suponuoja, kad kiekvienas materialus objektas yra sudėtingas – sudėtas iš materijos ir formos, todėl nematerialus objektas, kadangi jame nėra materialiojo sando, yra paprastesnis už materialų.
- ² Būti neturint buvimo priežasties, vadinasi, pačiam būti savo paties priežastimi (*causa sui*). Šią privilegiją Akvinietis pripažįsta tik Pirmajam pradui (Dievui), kurio vienintelio esmė visiškai sutampa su esatimi (būtimi), todėl jis vienintelis yra absoliučiai paprastas.
- ³ 1277 metais Paryžiaus arkivyskupo Stepono Tampje pasmerktų 219 teiginių sąrašė 28, 45, 70 ir 71 teiginiai tiesiogiai susiję su šiuo požiūriu: 28) Kad Dievas niekada inteligencijos nekūrė labiau negu dabar kuria; 45) Kad pirmasis pradas nėra amžinųjų dalykų priežastis tiesiogine prasme, o tik metaforiškai, kaip tas, ku-

- ris juos saugo, kitaip tariant, jeigu jo nebūtų, tai ir jų nebūtų; 70) Kad inteligencijos, arba atskirtosios substancijos, kurias vadina amžinomis, veikiančiąją priežastį turi ne iš tiesų, o tik metaforiškai, nes turi esatyje jas saugančią priežastį; tačiau jos nėra naujai padarytos, nes tokiu atveju jos būtų kaitomos; 71) Kad atskirtosiose substancijose neįmanomas joks pakitimas ir jos nėra galimybėje kam nors kitam, nes yra amžinos ir nuo materijos nepriklausomos.
- ⁴ Plg. Aristotle. *Physica*, I, 4 (187a 28). „Anaksagoras... pripažino teisinga bendrą gamtos filosofų nuomonę, kad iš nesantio niekas neatsiranda <...> O jeigu atsiradimas iš nesantio neįmanomas (...), tai jie manė, kad būtina daryti išvadą, jog viskas atsiranda iš jau esančių, bet dėl masės mažumo juslėmis nesuvokiamų dalelių.“ *Metaphysica*, I, 11 (1062b 25). „Kad niekas neatsiranda iš nieko, o viskas atsiranda iš

- esančio – tai bendra visų, maštančių apie gamtą nuomonė.“
- ⁵ Aristotle. *Physica*, III, 1 (201a 10). „Judėjimas yra to, kas egzistuoja galimybėje, aktualizavimas tiek, kiek jis egzistuoja galimybėje.“ Apie panašius judėjimo apibrėžimus René Descartesas rašo: „Betgi, iš tiesų, ar jums neatrodo, kad judėjimas – kiekvienam žinomas dalykas – yra potencialus būties aktas, kadangi jis yra potencijoje, išitaria magiškus žodžius, turinčius slaptą jėgą ir viršijančius žmogaus proto išgales? Ir kas nepripažins, kad jie ieško sunkumų ten, kur jų išvis nėra?“ R. Dekartas. *Rinktiniai raštai* – Vilnius: Mintis, 1978, p. 67.
- ⁶ Pastraipa tampa suprantamesnė prisiminus, kad galimybė tapatinama su materija, kuri yra kaitos subjektas.
- ⁷ Subsistuojanti forma – tai tokia forma, kurios aktualiam egzistavimui nieko daugiau nereikia.
- ⁸ Septintame skyriuje [63] ir [64] pastraipą.
- ⁹ Aristotle. *Metaphysica*, XII, 9 (1073a 25-36). „Kadangi kiekvienas judantis turi būti kito judinamas, o pirmasis judintojas privalo būti visiškai nejudantis, ir be to, amžinojo judėjimo priežastis pati turi būti amžina, ir vieno judėjimo turi būti viena priežastis, ir kadangi šalia viso pasaulio erdvinio judėjimo, kurį, kaip mums atrodo, sukelia pirmoji ir nejudanti substancija, matome ir kitus judėjimus erdvėje – amžinus planetų judėjimus, ... tai būtina, kad kiekvienas iš šių judėjimų turėtų nejudančią ir amžiną substanciją kaip savo priežastį.“
- ¹⁰ Aristotelis. *Apie sielą* // Aristotelis. *Rinktiniai raštai* – Vilnius: Mintis, 1990, p. 384. „...gali atrodyti, kad mąstymas ir samprotavimas tėra tik tam tikra juslinio suvokimo rūšis, nes tiek mąstydamas, tiek sprendamas siela pažįsta kurį nors tikrovės daiktą. Ir senovės filosofai iš tikrųjų teigė, kad mąstymas ir juslinis suvokimas yra tapatūs...“.
- ¹¹ Plg. „Labiau atitiktų prigimtį teiginys, kad daiktai atsiranda dėl materijos judėjimo. <...> Bet ir tie, kurie taip teigia, nėra teisūs, nes materijai būdinga patirti poveikį ir būti judinamai, o judinti ir veikti būdinga kitai galiai. Tai aki-vaizdu tiek meno, tiek gamtos kuriamų daiktų atveju. Juk ne pats savaime vanduo pagimdo gyvūną ir lovą padaro ne rąstas, o menas. <...> Be to, neigdami formą kaip priežastį [t. y. esminę priežastį], jie priskiria paprastiems kūnams [t. y. atsitiktinėms priežastims] galias, dėl kurių veikimo, pasak jų, atsiranda daiktai. Šitaip jie [atsitiktinėms priežastims] įrankiams suteikia pernelyg didelę svarbą. <...> Jie daro beveik tą patį, kaip jeigu kas nors saktų, kad daiktų atsiradimo priežastis yra pjūklas ir kiti panašūs įrankiai.“ Aristotle. *De generatione et corruptione*, II, 9 (335b 25 – 336a 10).
- ¹² Aristotle. *Metaphysica*, I, 4 (985a 30) „Empedoklis... pirmasis suskaidė tą [veikiančiąją] priežastį, pripažindamas ne vieną judėjimo pradžinį, o du skirtingus ir net priešingus.“
- ¹³ Aristotle. *Metaphysica*, XI, 2 (1069b 5). „Taigi materija turi kisti kaip galinti priimti tą ar kitą priešingybę. O kadangi esantysis turi dvejopą reikšmę, tai viskas kinta iš esančiojo galimybėje į esantįjį aktualybėje, pavyzdžiui, iš galimai balto į aktualiai balta.“
- ¹⁴ Proclus. *Elementatio theologica*, prop. 26.
- ¹⁵ Subsistuojanti esatis – tai savarankiškai egzistuojanti esatis, savarankiškai esanti esatis arba tiesiog yra, kuris yra. Avicena teigė, kad tas subsistuojantis yra neturi jokios esmės. Akviniečiui toks kalbėjimo būdas atrodo neparankus, todėl jis pabrėžė, kad tas subsistuojantis yra turi esmę, kuri yra ne kas nors kita, kaip tas pats yra. Atrodo, kad čia atsiskleidžia visos akvinietiškosios metafizikos paslaptis – kalbos ir mąstymo astigmatizmas. Pasakymas „subsistuojanti esatis“ naudingas dar ir tuo, kad rodo glaudų „esaties“ ir „substancijos“ artumą (panašiai kaip „esatis“ atskleidžia „būties“ užtemdytą „esinio“ ir „esmės“ artumą).
- ¹⁶ Kitaip tariant, daiktą suskaidyti į esinį ir esmę, esančio daikto yra atskirti nuo kas jis yra. Šią „operaciją“ Akvinietis aprašė savo garsiajame traktate *Apie esinį ir esmę*.
- ¹⁷ 97 pastraipoje pasakymu *per emanationem sive influxum*, Akvinietis prasitaria, kad „įtaka“ (*influxum*) – tai emanacijos sinonimas. Šį pamatinį neoplatonizmo terminą traktate *Apie atskirtąsias substancijas* jis pamini vienintelį kartą. Kad „emanacija“ iš vidaus griaua Akviniečio sistemą pačiame jos branduolyje, galima įsitikinti įdėmiau paskaičius *Teologijos sumos* pirmosios dalies 45 klausimo pirmą artikulą, kurio pagrindinė dalyje autorius visos esaties emanaciją bando interpretuoti kaip *kūrimą* iš nieko. Tačiau kaip niekas nieko neemanuoja, kitaip tariant, iš jo nieko neišteka, taip į nieką niekas neįteka. Todėl čia pavartotas žodis „įtekėjimas“ klaidina, nes suponuoja, kad yra tai, į ką esatis įteka. Mat

- 95 pastraipoje Akvinietis teigia, kad „aukščiausias atsiradimo būdas, kuris vyksta per esaties įtekėjimą, nereikalauja jokios išankstinio subjekto supozicijos, nes pats subjektas atsiranda tame radimosi būde, kitaip tariant, tai, į ką esatis įteka, atsiranda įtekant. Bet ir vėl žodis „įteka“ mus klaidina, nes tekėjimą mes suprantame kaip laike vykstantį judėjimą. Tačiau šiam „tekėjimui“ Akvinietis judėjimą neigia. Todėl turime „įtekėjimą“ kuris neteka ir į nieką neįteka. Atrodo, tarsi pati kalba protestuotų prieš jos taikymą tokioje metafizikoje. Tiesa, Akvinietis ir jo sekėjai turi visiems tokiems atvejams tinkantį pasiteisinimą, kad šis ir kiti panašūs metafizinių tyrimų objektai yra tokie išaukštinti ir tokie tolimi nuo mums įprasto pasaulio, kad mūsų kalba pasirodo netinkanti jų apibūdinimui. Bet tokiu atveju galbūt būtų geriau tylėti negu prievartauti kalbą.
- 18 Redukuoti – tai vesti atgal į tą, iš kurio. Todėl tą sakinį galima taip parafrazuoti: „ta, kuris yra atsitiktinai, būtina kildinti iš to, kuris yra savaime.“
- 19 „Tam tikras nesantis“ yra „galimybėje esantis“, pavyzdžiui, vario luitas yra galimybėje esanti varinė skulptūra, o pirmoji materija yra esanti grynoji galimybė. Kadangi iš vario gali atsirasti ne tik skulptūra, bet ir daugybė kitų įvairių dalykų, o iš pirmosios materijos – visa materialų objektų įvairovė, tai kiekvienas konkretaus objekto atsiradimas yra atsitiktinis.
- 20 Aristotle. *Physica*, I, 8 (191b 16-23). „...atrodo neįmanoma, jog kas nors minėtų būdu atsirastų iš nesančio. Taip pat teigiame, kad ir esantysis neatsiranda iš esančio, nebent tik su tam tikromis išlygomis, taip, kaip gyvūnas gali atsirasti iš gyvūno ir tam tikros rūšies gyvūnas – iš tam tikros rūšies gyvūno. Pavyzdžiui, šuo atsiranda iš arkliaus [Pastaba: kai kurie Aristotelio filosofijos tyrėjai ir vertėjai, pvz., W. D. Rossas, šį neaiškų Aristotelio rankraščio sakinį siūlo suprasti ir versti šitaip: „...šuo atsiranda iš šuns ir arkliaus – iš arkliaus“]. Tokiu atveju šuo tikrai atsiranda iš gyvūno (kaip ir iš tam tikros rūšies gyvūno), tačiau atsiranda ne kaip *gyvūnas*, nes gyvūnas jau yra. Bet jeigu turėtų atsirasti gyvūnas apskritai, o ne tam tikros rūšies gyvūnas, tai turėtų atsirasti ne iš gyvūno. Ir jeigu turėtų atsirasti esantysis, tai atsirastų ne iš esančiojo, bet ir ne iš nesančiojo, nes jau buvo paaiškinta, kad pasakymą „iš nesančiojo“ mes suprantame kaip „iš nesančio be išlygų“.
- 21 Ši pastraipa tampa suprantamesnė, atsižvelgus į tai, kad Akvinietis esatį tapatina su gėriu, todėl labiausiai esantis yra labiausiai geras. O kadangi labiausiai esantis (pirmasis esinys, Dievas) yra absoliučiai paprastas, nes jame esatis ir esmė sutampa, tai jo esatis = esmė = gerumas. Tad labiausiai esantis, būdamas daiktų višatos esaties šaltiniu, tuo pačiu yra ir daiktų višatos, o drauge ir kiekvieno konkretaus daikto gerumo tiek, kiek tas daiktas yra geras, pirmoji priežastis.
- 22 Paprasčiau tariant, kiekvieno daikto atsiradimas yra laiko reikalaujantis procesas, turinti pradžią, vidurį ir pabaigą (ribą), kurią žymi visiškai užbaigtas daiktas, arba priežasties padarinys.
- 23 Paprasčiau tariant, kad iš pirmosios priežasties atsirastų tobulas padarinys, nereikia laiko. Jeigu kitos priežastys jų veikimo metu būna susijusios su įvairiais padarinio radimosi etapais, pvz., pradžia, viduriu ir riba, kurioje tas veikimas sustoja, nes padarinys jau yra užbaigtas, tai pirmoji priežastis, arba Dievas, visiškai užbaigtą, tobulą padarinį sukuria akimirksniu, neturiniu jokios laiko trukmės.
- 24 Aristotle. *Metaphysica*, XII, 9 (1073a 34-36). „...žvaigždžių prigimtis amžina, nes ji yra tam tikra substancija, ir judintojas yra amžinas ir pirmesnis už judinamą, ir tas, kuris yra pirmesnis negu substancija, pats turi būti substancija. Todėl akivaizdu, kad turi egzistuoti substancijos, kurių skaičius turi atitikti žvaigždžių judėjimų skaičių, savo prigimtimi amžinos ir pačios savaime nejudančios, ir neturinčios dydžio...“
- 25 Aristotle. *Metaphysica*, V, 6 (1015b 7). „Įrodytas yra nepaneigiamas, nes jo išvada negali būti kitokia, jeigu įrodyta be jokių išlygų, o išvados būtinumo priežastis yra pirmosios prielaidos, t.y. jeigu faktai, apie kuriuos kalbama silogizmo teiginiuose, negali būti kitokie.“ *Physica*, VIII, 3 (252a 32 – b 6). „Trikampio vidaus kampų suma visada yra lygi dviem statiems kampams, tačiau ši tiesa turi kitą, tolimesnę savo amžinumo priežastį, o pirmieji pradai yra amžini ir neturi kitos priežasties. Tuo ir baikime savo argumentavimą, kad niekada nebuvo ir nebus tokio laiko, kuriame nebuvo ir nebus jokio judėjimo.“
- 26 IV Laterano susirinkimas 1215 m. patvirtino, kad laiko pradžioje Dievas iš nieko sukūrė dvasines ir materialias esybes.
- 27 Lietuvių kalboje nėra atskiro veiksmožodžio valios veikimui išreikšti. A. Šliogeris valios

- veikimui įvardyti vartoja žodį *valiuti* (žr., pvz., A. Schopenhauer. *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys* – Vilnius: Pradai, 1995, p. 286, p. 287). S. Drazdauskas siūlo naujadarą *valiauti* (žr. T. Akviniėtis. Apie pasaulio amžinumą // *Naujasis židinys*, Nr. 11, 1994, p. 8). Bet Akviniėčio valios kaip protingo noro apibrėžimas šiame vertime leidžia pasinaudoti žodžiu *norėjimas* valios veikimui išreikšti, juk iš konteksto aišku, kad čia kalbama apie protingą norėjimą.
- ²⁸ T.y. jo padarinys neprivalo būti amžinas nei praeities, nei ateities prasme.
- ²⁹ Kartu su toliau cituojamu Avicena, Akviniėtis galėjo turėti omenyje Algazelį (žr. *Metaphysica*, tr. IV, ed. J. Muckle, Toronto, 1933, p. 119–121.) ir Sigerą Brabantietį (žr. *De necessitate et contingetia causarum*, ed. P. Mandonnet // *Siger de Brabant*, vol. 2, Louvain 1908, p. 111).
- ³⁰ Avicena. *Metaphysica*, IX, 4; *Liber de causis*, prop. 3 comm.
- ³¹ Aristotle. *Physica*, II, 12 (198b 12-16). „Pirmiausia turime aptarti tai, kad prigimtis priklauso toms priežastims, kurios veikia dėl ko nors, toliau privalome kalbėti apie būtinybę ir kaip ji pasireiškia prigimtiniuose dalykuose.“
- ³² Čia ir toliau šiame skyriuje Akviniėtis „vaduoja“ Kūrėją iš gamtos dėsnių nelaisvės. Dievas kuria ne iš būtinybės, bet savo paties laisvu apsisprendimu.
- ³³ Sunku suprasti, kas iš tiesų norėta pasakyti tuo sakiniu. Vertimai į kitas kalbas aiškumo nepažįdina. 106 pastraipos turinys leidžia spėti, jog čia painiai išsakyta paprasta mintis, kad kinta ir juda tik tai, kas jau egzistuoja. O, kad egzistuojantis atsirastų ne iš ko nors anksčiau egzistavusio, būtinas judėjimą neigiantis „esaties įtekėjimas“.
- ³⁴ Atrodo, kad čia turima omeny, jog forma (prigimtis) egzistuoja pati savaime, ir toks jos buvimas turi vieną priežastį. O jos buvimas kitame turi kitą priežastį. Pasinaudojant toliau pateiktu pavyzdžiu, galima būtų pasakyti, kad saulė yra žmogaus prigimties (formos) priežastis, o šios prigimties buvimo paskirame žmoguje priežastis yra kitas žmogus, tiksliau – kiti konkretūs žmonės.
- ³⁵ Aristotle. *Physica*, II, 2 (194b 13). „Iki kokios ribos fizikas privalo pažinti daikto formą ir esmę? Galbūt panašiai kaip gydytojas išmano sausgysles, o kalvis – varį, kitaip tarianti, tik iki tam tikros ribos, o būtent iki jų paskirties žinojimo; ir tik tų daiktų, kurių formos atskiriamos, bet įkūnytos materijoje. Juk žmogus gimdo žmogų, bet Saulė irgi. Bet kaip tos formos atskiriamos ? Į šį klausimą turi atsakyti pirmoji filosofija.“
- ³⁶ Anglų, italų ir lenkų kalba tiksliai perteikia lotyniško *causatur* reikšmę: *caused, sono causate, jest przyczynowane*. Norėdami padaryti tą patį lietuvių kalba, turime vartoti žodį „priežastinguotas“. Nors jis gana neįprastas, tačiau pakankamai aiškiai išreiškia tai, kas pasakyta originalia sakinyje bei jo vertimuose į nurodytas kalbas.
- ³⁷ „Dievas Mozei tarė: Aš esu, kuris esu“ (Iš 3, 14).
- ³⁸ Jei šią „abrakadabra“, palygintume su citata iš 83-čios pastraipos – „treti išpažįsta, kad visų tų substancijų esatis kyla iš pirmojo prado, tačiau apie kitas joms priskiriamas savybes: gyvybę, mąstymą ir pan., sako, kad aukštesniosios substancijos yra tų savybių priežastys žemesniosiose substancijose“, – tai galima suprasti, kad ja norima priminti trečiąjį klaidingą požiūrį, jog Dievas daiktams duoda esatį tiesiogiai, o savybes, kurios vadinamos tobulumais, duoda per tarpininkus, įvairias substancijas kaip antrąsias priežastis. Tobulumų gavimas čia vadinamas dalyvavimais dieviškajame gerume.
- ³⁹ Aristotle. *Metaphysica*, VII, 14 (1039a 25-b 19). „Jeigu eidai egzistuoja ir „gyvūnas“ yra „žmoguje“ ir „arklyje“, tai jis juose yra arba tas pats skaičiumi, arba skirtingas (nors iš apibrėžimo matyti, kad tas pats: juk tas, kuris apibrėžia, abiem atvejais pateikia vieną ir tą patį apibūdinimą). O jeigu yra žmogus pats savaime kaip kažkas atskirai egzistuojantis, tai ir dalys, iš kurių jis susideda, tarkim „gyvūnas“ ir „dvikojis“, irgi turėtų būti kaip atskirai egzistuojančios substancijos. <...> Bet visa tai – nesąmonė.“
- ⁴⁰ Žr. ankstesnę išnašą.

B. d.

Iš lotynų k. vertė ir įvadą parašė
Gintautas VYŠNIAUSKAS

Versta iš: Sancti Thomae de Aquino tractatus
De Substantiis Separatis // Opera omnia, vol. 40, ed. Leonina.